

KAPÁS JUDIT–CZEGLÉDI PÁL

Gazdasági szabadság, politikai szabadság és a társadalmi rendek

---

A tanulmány célja, hogy gazdagítsa és pontosítsa a gazdasági és politikai szabadság kapcsolatának elméleti magyarázatait. Ennek keretében a Hayek–Friedman-hipotézis értelmezésében a társadalmi rendekre vonatkozó elméletet (*North és szerzőtársai* [2009]) használjuk, s ez egy újfajta értelmezéséhez vezet. A hipotézis e gyenge formája azt állítja, hogy a gazdasági szabadság a politikai szabadság fenntartásának szükséges feltétele a szabad hozzáférést biztosító rendekben. Tehát a politikai szabadsághoz, ha egyszer megvalósult, szükséges a gazdasági szabadság annak érdekében, hogy az stabilan fennmaradjon, viszont a Hayek–Friedman-hipotézis nem érvényes a korlátozott hozzáférést biztosító rendekben. Az 1970–2005 közötti periódusra vonatkozó, 130 országra kiterjedő empirikus vizsgálataink alátámasztják a hipotézis gyenge értelmezését, és eredményeink robusztusak.*

Journal of Economic Literature (JEL) kód: H11, O10, O57, P50.

Az a nézet, miszerint a gazdasági szabadság előfeltétele a politikai szabadságnak, Hayek 1944-ben megjelent *Út a szolgasághoz* és Friedman 1962-es *Kapitalizmus és szabadság* című könyvéből eredeztethető. Ezt a hipotézist a szakirodalom Hayek–Friedman-hipotézisnek nevezi. Viszonylag jelentős számban vizsgálták empirikusan a hipotézist, érdekes módon azonban hiányoznak a gazdasági és politikai szabadság közötti ok-okozati összefüggést elméleti igényességgel magyarázó munkák, jöllehet azokra szükség lenne, hiszen az oksági viszony magyarázata több helyen ellentmondó a két szerzőnél.¹

E tanulmány csatlakozva a Hayek–Friedman-hipotézisre vonatkozó empirikus irodalomhoz, a gazdasági és politikai szabadság kapcsolatának elméleti magyarázatához kíván hozzájárulni. Ennek keretében azt hangsúlyozzuk, hogy a *North és szerzőtársai* [2009] által kidolgozott társadalmi rendek elmélete egy olyan rendszert vázol fel, amelyben a gazdasági

* A tanulmány a 84030 sz. OTKA-kutatás keretében készült.

¹ Friedman egyes helyeken a gazdasági szabadságot a politikai szabadság előfeltételének tekinti: „a történelem csak azt bizonyítja, hogy a kapitalista gazdasági rendszer szükséges feltétele a politikai szabadságnak” (*Friedman* [1996/1962] 11. o.). Ezzel egybecseng Hayek nézete, amely szerint „sokkal fontosabb annak a felismerése, hogy demokrácia csak ezen rendszeren [a kapitalizmus] belül lehetséges” (*Hayek* [1944/1991] 104. o.). Máskor Friedman a gazdasági és politikai szabadság kapcsolatára úgy utal, hogy azok kölcsönösen erősítik egymást, vagy legalábbis a kapcsolatuk „semmiképpen sem egyoldalú” (*Friedman* [1996/1962] 12. o.). Hayek viszont, ezzel szemben, az ok-okozati irányt ellentétesnek gondolja, azaz az a politikai szabadságtól indul a gazdasági szabadság felé: „a gazdasági szabadság mellett szóló következetes érvelés későbbi kidolgozása a gazdasági tevékenység szabad növekedésének az eredménye volt, amely a politikai szabadság előre nem tervezett és előre nem látott melléktermékének bizonyult” (*Hayek* [1944/1991] 39. o.).

Kapás Judit tanszékvezető egyetemi tanár, Debreceni Egyetem Gazdaság- és Közgazdaságtudományi Kar, Közgazdaságtan Tanszék (e-mail: judit.kapas@econ.unideb.hu).

Czeplédi Pál egyetemi adjunktus, Debreceni Egyetem Gazdaság- és Közgazdaságtudományi Kar, Közgazdaságtan Tanszék (e-mail: pal.czepledi@econ.unideb.hu).

és politikai szabadság kapcsolatának elméleti pillérei is megtalálhatók. Ugyanakkor ez az elméleti keret, amely az emberiség történetében kialakult rendeket a politikai és gazdasági intézmények kölcsönhatásos evolúciója eredményének tekinti, a gazdasági és politikai szabadság kapcsolatának egy olyan interpretációs igényét veti fel, amely különbözik a szakirodalom értelmezéseitől. A tanulmányban ezt az interpretációt – amelyet a Hayek–Friedman-hipotézis *gyenge* formájának nevezünk – fejtjük ki. Ez azt állítja, hogy gazdasági és politikai szabadság közötti kapcsolat jellege nem „egyszer s mindenkorra” érvényű: a *North és szerzőtársai* [2009] elmélete alapján a Hayek–Friedman-hipotézis nem érvényes a korlátozott hozzáférést biztosító rendekben, viszont inherens jegye a szabad hozzáférést biztosító rendeknek, amelyekben a gazdasági szabadság szükséges feltétele a politikai szabadság *fenntartásának*.

Ezen érvelés alapján több hipotézist is megfogalmazunk, és ezeket empirikusan vizsgáljuk. Elméleti modellünkben a természetes módon adódó módszer a klaszteranalízis, amely alapján azonosítani tudtuk azt a négy klasztert, amelyek a társadalmi rendek különböző gazdasági és politikai szabadság kombinációinak feleltethetők meg. Az 1970–2005 közötti periódusra 130 országot magában foglaló kiegyensúlyozatlan panelt hoztunk létre, amelyben a politikai szabadságot a *Freedom House* [2010] polgári szabadságjogok és politikai jogok indexeivel mérjük, a gazdasági szabadságot pedig a Fraser Institute által számított gazdasági szabadság indexszel [Economic Freedom of the World (EFW) Index].² Elméleti keretünknek megfelelően a fő vizsgálati kérdés a klaszterek stabilitása és a demokratizálódási–liberalizációs pályák: különböző technikákat (például túlélési valószínűségek, regresszió) használunk e kérdések elemzésére. Eredményeink alátámasztják hipotéziseinket és robusztusak.

A tanulmány szerkezete a következő. A második részben összefoglaljuk a Hayek–Friedman-hipotézis empirikus vizsgálatára vonatkozó irodalmat. A harmadik részben felvázoljuk az elméleti keretet, kifejtjük a Hayek–Friedman-hipotézis új értelmezését, és felállítjuk saját hipotéziseinket. A negyedik rész az empirikus vizsgálatot tartalmazza, az ötödik részben összefoglaljuk következtetéseinket.

A gazdasági és politikai szabadság kapcsolatát kutató empirikus vizsgálatok összefoglalása

A gazdasági és politikai szabadság kapcsolatának természetét meglehetősen gazdag irodalom vizsgálja, elsősorban a növekedélméletben kialakult ökonometriai módszereket használva. E vizsgálatok mögött döntően az a nézet áll, hogy a gazdasági, politikai és civil szabadság együtt jár, egymást erősítve fejlődik.³ Az irodalom egyik ága alapvetően azt vizsgálja, hogyan hat a gazdasági szabadság a gazdasági fejlődésre, és ennek mintegy melléktermékeként azt is elemzi, hogy vajon a nagyobb gazdasági szabadság együtt jár-e a másik két szabadság magasabb szintjével.

Dawson [1998] is ebben a szellemben foglalkozik a két szabadság közötti kapcsolattal. Nemcsak azt találja, hogy a politikai szabadság növeli a gazdasági szabadságot, hanem azt is, hogy a gazdasági szabadság növekedése növeli a politikai szabadságot. *Farr és szerzőtársai* [1998] egyik következtetése viszont nincs összhangban a dawsonival: Granger-

² A politikai szabadság azt jelenti, hogy az egyének szabadon részt vehetnek a politikai folyamatokban, a választások fairek, versengők és korrupciómentesek, és versengő politikai pártok vesznek részt a politikai folyamatokban. A polgári szabadságjogok a sajtószabadságot, a gyülekezési, vallás-, és szólásszabadságot foglalják magukban. Gazdasági szabadságon azt értjük, amit az EFW-index (*Gwartney–Lawson* [2009]) mér.

³ Később meg fogjuk különböztetni a Hayek–Friedman-hipotézis különböző interpretációit. Mivel ezek a megkülönböztetések abban az irodalomban, amelyet összefoglalunk, nincsenek jelen, így e helyen még eltekintünk a megkülönböztetésektől.

oksági próbát futtatva 78 országra, az 1971–1995 periódusra, arra a következtetésre jutnak, hogy a magasabb egy főre jutó GDP magasabb politikai szabadsághoz vezet, miközben a magasabb gazdasági szabadság nem vezet magasabb politikai szabadsághoz.

De Haan–Sturm [2003] tanulmány az ellentétes irányú oksági viszonyt vizsgálja, így kérdése az, hogy vajon a fejlettebb demokrácia⁴ magasabb gazdasági szabadsághoz vezet-e, vagy az autokráciák inkább képesek a gazdaság liberalizálására. E kérdést a szerzők a fejlődő országok mintáján vizsgálják panelregressziót használva, és azt találják, hogy a gazdasági szabadság változását a civil és a politikai szabadság, valamint az ország demokráciában eltöltött éveinek száma határozza meg, és ez a kapcsolat robusztus.

De Haan–Sturm [2003] vizsgálatához hasonlóan *Lundström* [2002] 58 fejlődő országot vizsgálva arra keresi a választ, hogy vajon a nagyobb demokrácia előrevetíti-e a gazdasági szabadság index különböző elemeinek változásait 1975 és 1995 között. A szerző különféle robusztussági technikákat alkalmazva, arra a következtetésre jut, hogy magán a gazdasági szabadság indexen kívül annak a négy komponenséből kettő (a kormányzati tevékenység és szabályozás, és a nemzetközi kereskedelem korlátozása) nagyobb demokrácia esetén szignifikánsan nő. *Giavazzi–Tabellini* [2005] tágabb keretben értelmezve a kérdést, a gazdasági és politikai liberalizációt helyezik vizsgálatuk középpontjába. A különbség a különbségben (*difference in difference*) megközelítést használva empirikusan vizsgálják a két liberalizációs folyamat gazdasági teljesítményre gyakorolt hatásait és kölcsönhatásait. Egyrészt azt találják, hogy a gazdasági és politikai liberalizáció kölcsönösen erősíti egymást, másrészt azt, hogy a reformok egymásutánisága is számít: azok az országok, amelyek először a gazdaságot liberalizálják, és csak aztán válnak demokráciává, jobb teljesítményt érnek el, mint az ellenkező sorrendet megvalósító országok.

Thies [2007] arra vonatkozó eredményei, hogy hogyan hat a gazdasági szabadság a növekedésre, nemcsak megerősítik mások eredményeit, de új adalékokkal is szolgálnak a két szabadság kapcsolatának megértéséhez. Az 1975–2005 periódusra azt állapítja meg, hogy a politikai szabadság pozitív kapcsolatban áll a gazdasági szabadsággal, valamint azt, hogy a politikai szabadság a gazdasági szabadság oka. Arra, hogy a gazdasági szabadság lenne a politikai szabadság oka, csak gyenge bizonyítékot talál. *Greskovits* [1996] is megmutatja, hogy a demokrácia nem akadály a gazdasági szabadság kiterjesztésének: kelet-közép-európai országok példáján (szemben a latin-amerikai országokkal) demonstrálja, hogy a demokrácia nem feltétlenül jelent „fenyegetést” a piaci reformoknak. Ellenkezőleg, a demokratikus reformok lehetővé teszik, hogy a gazdasági reformok jól előre jelezhetően menjenek végbe.

Vanssay és szerzőtársai [2005] is arra a kérdésre ad empirikus választ, hogy mi tesz egy országot gazdaságilag szabadabbá. Regressziós vizsgálatok nyomán a szerzők arra a nem különösebben meglepő megállapításra jutnak, hogy a gazdaságilag szabad országok parlamentáris rendszerek, ahol az első számú állami vezető nem katonatiszt, és nem szolgál ki speciális érdekcsoportokat, és nem ellenőrzi a parlament mindkét házát. Ezenkívül a magas gazdasági szabadság alacsony politikai koncentrációval és magas szintű decentralizációval (föderalizmus) jár együtt. Azonban ha a szerzők a mintát felosztják OECD- és nem OECD-országokra, az eredmények már nem egyértelműek.

Néhány szerző meglehetősen szkeptikus következtetésre jut a tekintetben, hogy a politikai szabadság szükséges lenne a magas szintű gazdasági szabadsághoz. Tekintettel arra, hogy a gazdasági szabadságot jelentős mértékben a gazdaságpolitika alakítja, *Mulligan és szerzőtársai* [2004] azon eredménye, hogy a demokratikus országoknak nem jobb a gazdaságpolitikájuk, mint az autokráciáknak, gyengíti azt az állítást, hogy a politikai szabadság növeli a gazdasági szabadságot. A szerzőhármas azt is kiemeli, hogy a gazdaságpolitikai kimeneteket leginkább a demokráciától eltérő tényezők alakítják, például a népesség, jövedelem vagy

⁴ A demokrácia azonos értelemben szerepel a magas szintű politikai szabadsággal.

jogeredet. Ezek az eredmények arra utalnak, hogy nem a demokrácia az a korlát, amely jobb gazdaságpolitikára szorítja a politikusokat – legalábbis ha a költségvetési politika szokásos mértékeiről van szó. Ez a következtetés összhangban van *De Haan és szerzőtársai* [1999] nézetével, azt állítva, hogy még a demokráciákban is viszonylag nehéz megmutatni, hogy a kormányzati kiadásokat a hatalom szétszórta jellege alakítaná. Szerintük ez csak a központi kormányzat adóssága tekintetében igaz. Ezekkel az eredményekkel összhangban *Besley–Kudumatsu* [2008] azt is megmagyarázza, hogy egy autokratikus vezető mikor alkalmazhat „jobb” gazdaságpolitikát egy demokratikus vezetőnél: ha egy csoport elég nagy hatalommal rendelkezik, azaz biztos lehet abban, hogy akkor is hatalomban marad, ha a vezetőt elzavarják, valamint ha az elosztási problémák elég fontosak.

Wu–Davis [1999] is a szkeptikus álláspontot támogatják. A Hayek–Friedman-hipotézis tekintetében azonban következtetésük nem egyértelmű, egyrészt mert azt találják, hogy az a modell, amelyik a gazdasági és politikai szabadság közötti pozitív kapcsolatot tételezi fel, jobban illeszkedik az adatokhoz, másrészt arra a következtetésre jutnak, hogy a gazdasági fejlődés segíti a politikai szabadságot, függetlenül attól, hogy a gazdasági szabadság javult-e.

Pryor [2010] a szokásostól eltérő és szélesebb perspektívában tekint a gazdasági szabadságra. Arra a következtetésre jut, hogy bár a politikai szabadság és a kapitalizmus pozitív korrelációban áll egymással, ha a 19. századra visszamenő adatokkal dolgozunk, ez a kapcsolat eltűnik. Bármilyen erős is ez az állítás, *Lawson–Clark* [2010] épp az ellenkező következtetésre jutnak az 1970–2005 periódusra vonatkozó ország-keresztmetszeti vizsgálatuk nyomán. Eredményeik azt mutatják, hogy nemigen létezik olyan ország, ahol a viszonylag magas politikai szabadság alacsony gazdasági szabadsággal párosulna.

A két szabadság közötti közvetlen hatásokat kutató irodalom mellett a gazdasági növekedés empirikus irodalmának egyik gyorsan növekvő ága a közvetett csatornák azonosítására összpontosít. Ennek az irodalomnak⁵ az egyik legfontosabb következtetése az, hogy a gazdasági fejlődés egyes mértékei – a „kormopolita értékek” (*Lipset* [1959], [1994]), a jövedelem (*Barro* [1997], [1999], [2000], *Paldam* [2007]) vagy az emberi tőke (*Glaeser és szerzőtársai* [2004], [2007]) – közvetítő tényezők lehetnek a gazdasági és politikai szabadság között,⁶ feltéve, hogy elfogadjuk azt az általánosan osztott nézetet, hogy a gazdasági szabadság pozitívan hat a jövedelemre és a növekedésre (lásd *Czeglédi–Kapás* [2009]). Röviden, ez az irodalom azt a közvetett oksági viszonyt sugallja, hogy a gazdasági szabadság segíti a fejlődést, és a magasabb gazdasági fejlődés pedig kedvez a demokratikus intézmények kialakulásának. Ez az interpretáció összhangban áll *Faria és szerzőtársai* [2010] tanulmány eredményeivel, amely szintén a gazdasági szabadság, jövedelem és politikai szabadság összefüggéseit próbálja tisztázni. A szerzők instrumentális változókat alkalmazó ökonometriai módszerekkel dolgoznak egy paneladatbázison 30 éves periódusra, és arra a következtetésre jutnak, hogy rövid távon a gazdasági szabadság a demokrácia jobb előrejelzője, mint a jövedelem, míg hosszú távon a jövedelem a jobb előrejelző.

E rövid áttekintés arról tanúskodik, hogy a gazdasági és a politikai szabadság kapcsolatára vonatkozó empirikus eredmények meglehetősen szétartanak, ráadásul még maguk az alapvető fogalmak sem ugyanazt jelentik a kutatóknak. Sőt abban a kérdésben sincs konszenzus, hogy mi a szóban forgó probléma elemzésében a megfelelő módszer. Sok vita övezi az okozati mechanizmust is, ideértve az oksági irányt. Ebben az irodalomban, úgy látjuk, a Hayek–Friedman-hipotézis két eltérő interpretációja alakult ki. Ezek a következők:

⁵ Ennek az irodalomnak az ismertetése túlmutatna e tanulmány keretein.

⁶ *Acemoglu és szerzőtársai* [2005], [2008] empirikusan bizonyította, hogy elvethető a jövedelmet vagy az emberi tőkét a demokrácia meghatározójaként értelmező nézet, de ezek nem győznek meg mindenkit. Például *Gundlach–Paldam* [2008], *Fukuyama* [1992] is azt hangsúlyozza, hogy nincs determinisztikus kapcsolat a demokrácia és a fejlődés között, *következésképpen* a kapitalizmus (gazdasági szabadság) sokféle autokratikus kormányzással kompatibilis lehet.

1. *Erős* értelmezés (a gazdasági szabadság a politikai liberalizáció elégséges feltétele): a gazdasági szabadság előmozdítja a politikai szabadságot, következésképpen a gazdasági szabadság növekedése a politikai szabadság növekedéséhez vezet (például *Farr és szerző-társai* [1998], *Pryor* [2010]).

2. *Középerős* értelmezés (a gazdasági szabadság szükséges feltétele a politikai szabadságnak): a politikai demokratizálódás nem túl valószínű gazdasági szabadság híján, egy magasabb gazdasági szabadsággal jellemezhető nem demokratikus országnak nagyobb esélye van arra, hogy demokratikussá váljon, mint egy alacsony gazdasági szabadsággal jellemezhetőnek (például *Giavazzi–Tabellini* [2005], *Lawson–Clark* [2010]).

Összefoglalva, mivel sem Hayek, sem Friedman nem nyújtottak elméleti magyarázatot arra, hogy a gazdasági és politikai szabadság milyen folyamatban és hogyan fejlődnek együtt, így az elmélet hiánya rányomja bélyegét a hozzákapcsolódó empirikus vizsgálatokra is. E tanulmányban amellet fogunk érvelni, hogy a társadalmi rendekre vonatkozó elmélet (*North és szerzőtársai* [2009]) nemcsak a két szabadság közötti kapcsolat megértésében mutatkozik hasznos elméleti keretnek, de egyidejűleg megköveteli a Hayek–Friedman-hipotézisnek az irodalomban fellelhetőtlől eltérő értelmezését is. Ezt a *gyenge* értelmezést a következőkben fejtjük ki.

Az elméleti keret és a Hayek–Friedman-hipotézis *gyenge* értelmezése

North és szerzőtársai [2009] egy olyan új elméleti keretet dolgoztak ki, amely a jog, a politika és a gazdasági fejlődés kölcsönhatásait fejt ki. Úgy véljük, ebben a keretben a gazdasági és politikai szabadság közötti kapcsolat is megmagyarázható. A szerzők abból a nézetből kiindulva építik fel elméletüket, hogy minden társadalomnak eredendően az erőszak problémáját kell megoldania. A társadalmak különböznek abban, hogy hogyan kezelik az erőszakot. *North és szerzőtársai* [2009] szerint az emberiség történetében alapvetően háromféle társadalmi rend⁷ alakult ki az erőszak ellenőrzésére, s ezek mind inherens módon különböző intézményekkel képesek azt megvalósítani. A társadalmi rendek a következők: primitív rend,⁸ korlátozott hozzáférést biztosító rend és szabad hozzáférést biztosító rend. Minden rendet a politikai, jogi és gazdasági intézmények sajátos rendszere jellemez, amelyek egymással szoros kölcsönhatásban fejlődnek ki, és amelyek az egyéni interakciókat szabályozó sajátos szabályokat specifikálnak és kényszerítenek ki. Ahogy a társadalom fejlődik, intézményei is fejlődnek a primitív rend intézményeiből a korlátozott hozzáférést biztosító rend [ez szolgál alapértelmezésként (*default*)] intézményeibe, és esetleg a szabad hozzáférést biztosító rend intézményeibe.

A korlátozott hozzáférést biztosító rend azáltal tartja fennhatósága alatt az erőszakot, hogy a gazdaság politikai manipulációja révén járadékot biztosít az uralkodó elitnek. Ezek a privilégiumok aztán képesek korlátozni a hatalommal rendelkező egyének erőszakos cselekedeteit: a potenciális ellenfelek felhagynak a harccal (vagy kevesebbet harcolnak), ha az általuk élvezett járadék a társadalmi békétől függ. Ebben a rendszerben a legértékesebb erőforrásokat és piacokat a politikailag összefonódó elit ellenőrzi; gazdasági és politikai szervezeteket csak az elit tagjai hozhatnak létre. Vagyis a fennálló politikai, jogi és gazdasági intézmények azt a célt szolgálják, hogy a belépést korlátozva járadékot szolgáltatásnak az elit számára, majd a járadék biztosításán keresztül hihető módon elkötelezzék az erőszakhatalommal rendelkező egyéneket az állam támogatására. Az uralkodó elit tehát a gazdasági rendszert mint eszközt használja saját hatalma stabilitásának biztosítására, és az uralkodó védi az elitnek nyújtott privilégiumokat.

⁷ Társadalmi renden a jogi, katonai, politikai, gazdasági és vallási intézmények komplex rendszerét értik.

⁸ A primitív rend a vadászó-gyűjtögető társadalmakra jellemző, témánk szempontjából nincs jelentősége.

North és szerzőtársai [2009] fogalmában a korlátozott hozzáférést biztosító rend autokrácia, amelyben csak kevés szervezet működhet, és azok többsége is kapcsolatban áll az állammal. A szerzők kiemelik, hogy ez a rend nagyon stabil, de ez nem jelenti azt, hogy ne fejlődne. A korlátozott hozzáférést biztosító rend alap (*basic*) változatában a piacok nagyon fejletlenek és monopolizáltak. Azokban az országokban azonban, amelyekben az uralkodó elit hihető módon képes elkötelezni magát az erőszaktól való tartózkodás mellett, az elit érdekében állhat a gazdasági növekedés előmozdítása a kereskedelem és a piacok fejlesztése révén, feltéve, hogy a piacokat továbbra is ő ellenőrzi, s ez újabb járadékforrást jelent számára. Ily módon a korlátozott hozzáférést biztosító rend alapváltozata érett (*mature*) korlátozott hozzáférést biztosító renddé fejlődhet, amelyben a piacok sokkal fejlettebbek. Itt sem szabad azonban a belépés, a piacok nem versenyzők, éppen ellenkezőleg, a piacok korlátozottsága ugyanúgy inherens jegy, mint az korlátozott hozzáférést biztosító rend alapváltozatában: gazdasági szervezetek alakítása az elit privilégiuma. Bár a politikai és polgári jogok nem biztosítottak az érett korlátozott hozzáférést biztosító rendben sem, a gazdasági szabadság sokkal magasabb szintű, mint a korlátozott hozzáférést biztosító rend alapszakaszában. Természetesen ez nem jelent gazdasági szabadságot abban az értelemben, ahogy azt a Hayek–Friedman-hipotézis értelmezi.

A korlátozott hozzáférést biztosító rend harmadik típusa *North és szerzőtársai* [2009] szerint a törékeny (*fragile*) korlátozott hozzáférést biztosító rend. Ebben az uralkodó elit alig képes magát fenntartani a külső és belső erőszakkal szemben, vagyis a kormánynak nincs teljhatalma az erőszak felett. Az e rendbe tartozó országok nagyon instabilak, kormányzati intézményrendszerük nagyon egyszerű. A járadék elosztását döntően az erőszakra való képesség határozza meg, magánszervezetek alig léteznek. A törékeny korlátozott hozzáférésű országok a világ legszegényebbjei.

North és szerzőtársai [2009] szerint csak körülbelül két tucat ország fejlődött szabad hozzáférést biztosító renddé. Ez azt jelenti, hogy a korlátozott hozzáférést biztosító rendből a szabad hozzáférést biztosító rendbe való átmenet nagyon ritka és nehéz, s az átmenetnek úgynevezett küszöbfeltételei vannak.⁹ Ha követjük azt a logikát, amelyet a korlátozott hozzáférést biztosító rendnek éretté váló fejlődésekor leírtunk, ami semmiképpen sem automatikus és irreverzibilis, megállapíthatjuk, hogy a folyamat középpontjában a szervezetek és elsősorban a gazdasági szervezetek egyre fejlettebbé válása áll. A (gazdasági) szervezetek elszaporodásával az egyéni privilégiumok pozícióhoz kapcsolódó jogokká alakulnak, majd különböző intézmények jönnek létre e jogok védelmére és a szélesebb népesség felé történő kiterjesztésére. De ahhoz, hogy ez a folyamat egyáltalán végbemehessen, az elitnek biztosnak kell lennie abban, hogy privilégiumainak jogokká alakítása előnyös az ő számára. A jogok kialakulásának egyik következménye, hogy pártok, gazdasági és civil szervezetek jönnek létre, s ezzel verseny alakul ki a politikai és gazdasági rendszerben. Ez a verseny pedig hatékonyan korlátozza az erőszakot. Következésképpen a versengő politikai és gazdasági rendszer a szabad hozzáférést biztosító rend meghatározó sajátossága: egyrészt a gazdaság versenyzői piacokból áll, s nem az elit számára járadékot biztosító monopolizált piacokból, másrészt, az állampolgárok jogai az állampolgárságból erednek, s nem az elittel tartott (vagy nem tartott) kapcsolataikból.

North és szerzőtársai [2009] által leírt számos történelmi tény is azt bizonyítja, hogy a korlátozott hozzáférést biztosító rendből a szabad hozzáférést biztosító rendbe – ugyanúgy, mint a törékeny korlátozott hozzáférést biztosító rendből az alap vagy érett rendbe – való átmenet a gazdasági szabadság növekedésével indul el.

⁹ Ezek a következők: 1. a jog uralma (*rule of law*) az elitre nézve, 2. örökéletű szervezetek léte a magán- és közszférában, 3. a hadsereg feletti civil kontroll.

Összefoglalva, a szabad hozzáférést biztosító rendben mind a gazdasági, mind a politikai szabadság magas szintű. Sőt mindkettő magas szintje inherens tulajdonsága ennek a rendnek. Következésképpen a szabad hozzáférésű országok éppen azok, amelyekre a Hayek–Friedman-hipotézist vonatkoztatni kell. Az is világos, hogy e hipotézis sérülése, azaz a gazdasági szabadság csökkenése magas szintű politikai szabadság mellett, ellentétes ennek a rendnek a logikájával, így nem lehet annak hosszú távú egyensúlya, csak átmeneti állapot. Ez az érvelés megfogalmazható a korlátozott hozzáférést biztosító rend oldaláról is: a Hayek–Friedman-hipotézis nem érvényes a korlátozott hozzáférést biztosító rendben; így e hipotézis sérülése nem jellegzetessége e rendnek.

Ezen elméleti keret alapján a Hayek–Friedman-hipotézis egy eltérő értelmezését javasoljuk: a gazdasági szabadság az egyik fontos tényező a politikai szabadság *fenntartásában* a szabad hozzáférést biztosító rendekben, de az nem feltétlenül játszik szerepet a politikai szabadság növekedésében. Ezt az interpretációt a Hayek–Friedman-hipotézis *gyenge* értelmezésének nevezzük. Másképpen megfogalmazva, a *gyenge* értelmezés szerint a gazdasági szabadság a politikai szabadság *fenntartásának* szükséges feltétele, azaz ha a magas szintű politikai szabadság kialakult, ahhoz, hogy stabil maradjon, magas szintű gazdasági szabadság szükséges. A gyakorlatban ez azt jelenti, hogy egy magas szintű gazdasági szabadsággal rendelkező demokratikus ország esetében nagyobb a valószínűsége annak, hogy nem válik nem demokratikussá, mintha a demokrácia alacsony gazdasági szabadsággal párosulna.

Ezek alapján összefoglalásképpen a következő hipotézisek fogalmazhatók meg.

1. Nincs „egyszer s mindenkorra” jellegű kapcsolat a gazdasági és politikai szabadság között. Mindkettő magas szintje a szabad hozzáférést biztosító rendek inherens tulajdonsága, miközben az alacsony szintű politikai szabadság a korlátozott hozzáférést biztosító rendek inherens tulajdonsága, s ez utóbbi mind alacsony, mind viszonylag magas gazdasági szabadság mellett fennállhat.

2. A szabad hozzáférést biztosító rendek stabilak, azaz a gazdasági szabadság magas szintje magas szintű politikai szabadsággal párosulva stabil helyzetet eredményez; a gazdasági szabadság csökkenése ezekben a rendekben csak átmeneti jellegű.

3. A Hayek–Friedman-hipotézis nem érvényes a korlátozott hozzáférést biztosító rendekben. Ezekben a politikai szabadság inherens módon alacsony szintű, s ez a gazdasági szabadság alacsony és magas szintjével is képes stabil állapotban fennmaradni. Mindkét szabadság magas szintje azonban csak átmeneti lehet.

A következőkben empirikus vizsgálatokkal próbáljuk meg alátámasztani a Hayek–Friedman-hipotézis *gyenge* értelmezését.

Empirikus elemzés

Ahhoz, hogy a fenti állításokat empirikusan is vizsgálhassuk, egy paneladatbázist hoztunk létre arra a lehető leghosszabb időszakra vonatkozóan, amelyet a gazdasági szabadságra vonatkozó adatok elérhetősége még lehetővé tett számunkra. Azt a két mérőszámot használtuk, amelyet a fent áttekintett irodalom is általában használ, vagyis a gazdasági szabadság mérésére a Fraser Institute gazdasági szabadság indexét (EFW-index), a politikai szabadság mérésére pedig a Freedom House polgári szabadságjogokra és politikai jogokra vonatkozó indexeinek átlagát.¹⁰ Mindkét így kialakított idősor ötéves

¹⁰ Természetesen mindkét index kritizálható nemcsak a mérési nehézségek miatt, de koncepcionálisan is. A gazdasági szabadság indexe például vegyíti a kényszerítést alkalmazó és az azt nem alkalmazó intervencionista eszközöket (*Czeglédi–Kapás* [2009]), míg a Freedom House indexei a nyugati szemléletmódból adódó torzulás miatt kritizálhatók (*Bollen–Paxton* [2000]).

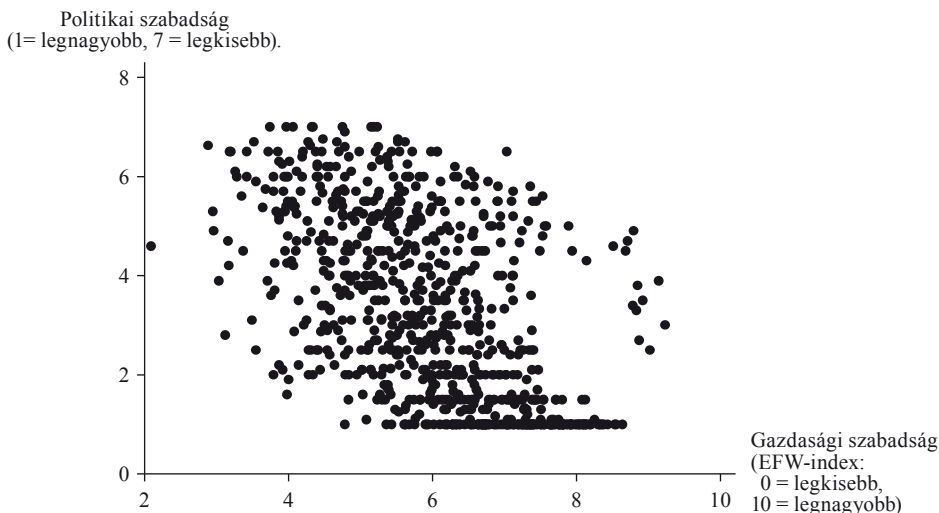
periódusok átlagaiból áll. Az EFW-index 1970 és 2000 között minden ötödik évre áll rendelkezésre, míg 2000-tól minden évre, a politikai szabadság két indexe pedig 1973-tól kezdődően minden évre. Az EFW-index nulla és tíz közötti értékeket vehet fel, ahol a nagyobb értékek jelölik a nagyobb gazdasági szabadságot, a politikai jogokat és polgári szabadságjogokat pedig egy hétfokozatú skálán mérik, a kisebb számmal jelölve a nagyobb politikai szabadságot.

A politikai szabadság közelítésére használt indexünket a politikai jogok és a polgári szabadságjogok átlagaként számoljuk ki minden öt éves periódusra vonatkozóan. Az idősort úgy alakítottuk, hogy ezeknek az öt éves periódusoknak a kezdőéve legyen az, amelyre vonatkozóan gazdaságiszabadság-adat is van. A kétfajta szabadságindex közötti némi időeltolódással annak a lehetőségére próbáltunk tekintettel lenni, hogy a gazdasági szabadság hatásának érzékeléséhez időre van szükség. Az így kialakított kiegyensúlyozatlan paneladatbázisunk 130 országot tartalmaz és az 1970 és 2005 közötti időszakot fedi le.

Az 1. ábra az erre az adatbázisra vonatkozó pontdiagram, amely gazdasági és politikai szabadság megfigyelt értékeit mutatja. Az ábra alapján aligha lehetne azt állítani, hogy lineáris összefüggés van a kétfajta szabadság között, de – ahogy korábban is láttuk – a társadalmi rendek elmélete (*North és szerzőtársai* [2009]) jó alapot szolgáltat ahhoz, hogy ezt valóban ne így gondoljuk (lásd az 1. hipotézist). Ennek megfelelően azt gondoljuk, hogy a lineáris regresszió egyáltalán nem jó eszköz arra, hogy a Hayek–Friedman-hipotézis érvényességét vizsgáljuk. Mivel az elmélet szerint különböző társadalmi rendek különböző politikai szabadság–gazdasági szabadság kombinációkkal rendelkezhetnek, ehelyett a klaszterelemzés tűnik megfelelőnek. Ez ugyanis lehetővé teszi, hogy a megfigyeléseinket a gazdasági és a politikai szabadság értékeinek megfelelően csoportosítsuk anélkül, hogy a kétfajta szabadság közötti ok-okozat bármilyen irányát kellene feltételeznünk.

1. ábra

A gazdasági és a politikai szabadság közötti pontdiagram

Megjegyzés: Nyugat- és Kelet-Németországot a Freedom House az 1989 előtti évekre külön kezeli, de a Fraser Institute adatbázisa csak „Németország” adatait tartalmazza erre az időszakra vonatkozóan is. Az 1989 előtti időszakra ezért Nyugat-Németország politikaiszabadság-adatait használtuk.

Klaszterelemzés

A paneladatokat *k*-középpontú klaszterezési eljárással elemeztük, négy klaszter letételezését tételezve fel. Ez a feltételezés egyrészt összhangban van *North és szerzőtársai* [2009] fent részletezett elméletével, másrészt *Lawson–Clark* [2010] hasonló elemzésével is, amely szintén négy lehetőséget különböztet meg. A négy klaszter, amelyeknek az azonosítás megkönnyítése céljából egy-egy rövid nevet adtunk, a következő:

- intervencionista demokrácia: magas politikai szabadságszint alacsony gazdasági szabadságszinttel,
- szabadpiaci autokrácia: magas gazdasági szabadságszint alacsony politikai szabadságszinttel,
- szabadpiaci demokrácia: magas politikai és magas gazdasági szabadságszint,
- intervencionista autokrácia: alacsony politikai szabadságszint alacsony gazdasági szabadságszinttel.

A szabadpiaci demokrácia elnevezésű klaszter feltevéseink szerint azokat az országokat tartalmazza, amelyek szabad hozzáférést biztosító társadalmi rendnek minősülnek, az intervencionista demokrácia a Hayek–Friedman-hipotézis megsértését jelenti, míg a maradék két klaszterbe előzetes feltevéseink alapján a korlátozott hozzáférést biztosító rendek tartoznak. Az *1. táblázat* az imént mondottaknak megfelelően lefuttatott klaszterezés során kialakított klaszterközéppontokat tartalmazza (az egyes klaszterekbe tartozó országok listáját lásd a *Függelék F1., F2., F3. és F4. táblázataiban*), amelyek egyszerűen az adott klaszterbe tartozó megfigyelések koordinátáinak számtani átlagai.

1. táblázat

Klaszterközéppontok négy klaszter esetén

	Intervencionista demokrácia	Szabadpiaci autokrácia	Intervencionista autokrácia	Szabadpiaci demokrácia
Politikai szabadság	2,84	4,72	5,59	1,34
Gazdasági szabadság	5,32	6,64	4,63	7,04

Vessünk egy pillantást a klaszterek összetételére! A szabadpiaci demokrácia klaszterébe, ahogy azt az elméleti meglátások alapján vártuk, minden „klasszikus” szabad hozzáférést biztosító rend beletartozik. Ilyen például Ausztrália, Belgium, Japán, az Egyesült Királyság vagy az Egyesült Államok (összesen 20 ország). Sőt ezek a szabad hozzáférést biztosító rendnek számító országok az egész vizsgált időszakra ebben a klaszterben vannak. A szabad hozzáférést biztosító rendnek minősülő országok egy másik csoportját az olyan posztoszocialista országok adják, mint például Magyarország, Csehország, Lettország vagy Litvánia, amelyek sikeres politikai és gazdasági átalakulásuk eredményeként tartozhatnak ide. Ami a többi, ebbe a klaszterbe tartozó országot illeti, azok első ránézésre legalábbis nem tűnnek szabad hozzáférésű rendnek, ezért további, arra irányuló vizsgálatra van szükség az esetükben, hogy megfelelnek-e a *North és szerzőtársai* [2009] által megfogalmazott küszöbfeltételeknek (lásd a 9. lábjegyzetet).

Ennek ellenőrzéséhez *Gollwitzer–Quintyn* [2010] tanulmányát vettük alapul, amely adatbázist épített ennek a vizsgálatára, de csak a fejlődő országokra. Miközben az ő módszerüket alkalmazva vizsgáltuk meg a többi országot, kétfajta nehézség is felmerült. Jóllehet *Gollwitzer–Quintyn* [2010] több, különböző adatforrást használnak, néhány közülük nem érhető el a bennünket érdeklő országokra, ugyanakkor jelentős átfedés is van az általuk használt és a gazdasági szabadságra vonatkozó adatok között.

Minden adatforrásbeli korlátot figyelembe véve végül is a *Gollwitzer–Quintyn* [2010] által használt nyolc mutatóból ötöt¹¹ használtunk. Ezek átlagát – mint a küszöbfeltétel teljesítésének durva közelítését – tekintve a szabad hozzáférést biztosító országoknak egy harmadik csoportja is kirajzolódni látszik. Ide olyan „felemelkedő” országok tartoznak, mint Uruguay, Peru, Chile vagy Tajvan, amelyek teljesítik a küszöbfeltételeket, és Dél-Afrika vagy Izrael, amelyek közel vannak ahhoz, hogy teljesítsék. Marad azonban néhány olyan ország, amely különböző periódusokban ebbe a klaszterbe került, de egyértelműen nem teljesíti a küszöbfeltételeket (például Costa Rica, Jamaica, El Salvador, Botswana, Namíbia).¹²

A fentieket mind figyelembe véve, állításunk a szabad hozzáférésű rendek és a Hayek–Friedman-hipotézis közötti kapcsolatra vonatkozóan a következőképpen hangzik: a magas szintű demokráciával párosuló magas szintű gazdasági szabadság csak a szabad hozzáférésű rend körülményei között biztosít stabil status quót. Ez azonban nem jelenti azt, hogy a magas szintű demokrácia és a magas szintű gazdasági szabadság együttese csak a szabad hozzáférésű rendben jöhet létre; ilyen eset fennállhat máshol is, de kisebb stabilitással. Ez a következtetés a Hayek–Friedman-hipotézis gyenge értelmezését támasztja alá.

Az intervencionista demokrácia klasztere, amely megsérti a Hayek–Friedman-hipotézist, tagországait tekintve meglehetősen vegyes. Idetartoznak egyfelől néhányan a posztszocialista országok közül közvetlenül a kommunizmus összeomlása utáni vagy még az előtti időszakban (például Albánia 1990-ben, Magyarország 1985-ben és 1990-ben, Lengyelország 1990-ben és 1995-ben). Miután a gazdasági és a politikai szabadság tekintetében a posztszocialista országok felzárkóztak a legfejlettebbekhez – ahogy az imént láttuk –, ez azt jelenti, hogy ezek az országok azért vannak az intervencionista demokrácia klaszterében, mert a politikai intézmények átalakulása gyorsabb volt, mint gazdaságiaké. Ezért arra, hogy ezek az országok ebben a klaszterben tűnnek fel, nem a Hayek–Friedman-hipotézis megsértéseként tekintünk, hanem az intézményi fejlődésük egy rövid fázisaként. Néhány „klasszikus” nyílt hozzáférést biztosító ország, mint Olaszország vagy Izland is, azonban „visszaesett” ebbe a klaszterbe egy nagyon rövid időszakra (valószínűleg a nagyobb állami beavatkozás periódusában). Az ő ittlétük tehát megint csak átmeneti állapotnak tekinthető, ahogy azt az elmélet is sugallja.

Az intervencionista demokrácia klaszterbe tartozik több fejlődő ország különböző időszakokra Latin-Amerikából, Afrikából és Ázsiából. Ami érdekessé teszi az esetüket az az, hogy többük egészen hosszú időre ebbe a klaszterbe sorolódik: India és Kolumbia az egész vizsgált időszakra vonatkozóan, de például Ecuador, Törökország, Szenegál és Argentína is majdnem a teljes időszakra. Ez a tény viszont ellentmond annak az elméleti következtetésnek, hogy a kérdéses politikai-gazdasági intézményrendszer-kombinációnak átmeneti jellegűnek kellene lennie. Ugyanakkor az, hogy Izrael vagy Dél-Korea ebbe a klaszterbe került, szintén felfogható úgy, mint a liberalizáció és demokratizálás intézményi fejlődésének egyik állomása (lásd a következő részt). Néhány ország, mint Belize vagy Mauritius, amelyek bizonyos időszakokra a szabadpiaci demokrácia klaszterében vannak, ebbe a klaszterbe tartoznak néhány időszakra. Ez annak a jele, hogy ezek az országok is éppen a küszöbén vannak a szabad hozzáférést biztosító renddé válásnak.

A másik két klaszterbe (az intervencionista autokrácia és a szabadpiaci autokrácia) nem demokratikus országok tartoznak. Az intervencionista autokráciák között olyan autokráciákat találunk, amelyek nem liberalizálták a gazdaságukat és a világ legsze-

¹¹ Ezek a következők: az elitet korlátozó szabályok megléte, az elitnek a bíróságokkal szemben tanúsított tisztelete és engedelmessége, a szervezetek létrehozásának egyszerűsége, a politikai életbe való katonai beavatkozás foka, a fegyveres konfliktusok intenzitása.

¹² Néhány ország esetében (például Belize, Barbados, Málta, Trinidad és Tobago) hiányoznak a megfelelő adatok.

gényebb országai közé tartoznak (például a Kongói Demokratikus Köztársaság, Malawi, Nigéria, Irán). Néhány posztszocialista ország szintén idetartozik az átmenet korai éveiben. A szabadpiaci autokráciák klaszterébe tartozó országok liberalizált gazdasággal rendelkeznek. Ide került Szingapúr az egész időszakra, Thaiföld és Guatemala több periódusban, Dél-Korea 1980-ban, és az olajexportáló országok (Bahrein, Kuvait és az Egyesült Arab Emírségek). Az intervencionista autokrácia klaszter *alap/törékeny* korlátozott hozzáférésű rendeket tartalmaz, míg a szabadpiaci autokrácia klaszter *alap/érett* korlátozott hozzáférésű rendeket.

A klaszterek stabilitása

Ahogy az eddigiekben érveltünk, a Hayek–Friedman-hipotézis *gyenge* értelmezése azt sugallja, hogy a szabadpiaci demokrácia klaszterének kellene a legstabilabbnak lennie, míg az intervencionista demokrácia klaszterének instabilnak kellene lennie. A másik két klaszterre vonatkozóan *North és szerzőtársai* [2009] elmélete alapján az következik, hogy azok viszonylag stabilak, mert a korlátozott hozzáférést biztosító rendek, amelyeket e két klaszter megjelenít, stabil rendnek tekinthetők. A klaszterek stabilitásának vizsgálata tehát egyik módja annak, hogy a Hayek–Friedman-hipotézist ellenőrizzük.

A legkézenfekvőbb megoldásnak az tűnik, ha megszámláljuk az egyes klaszterekbe tartozó országokat. Ez azonban félrevezető lenne, mert nem derülne ki belőle, hogy az adott klaszterben az országok rövid vagy hosszú ideig tartózkodnak-e. Egy olyan klaszter, amelyben sok ország, de csak rövid ideig tartózkodik, instabilabb, mint az, amelyben kevés ország, de hosszabb ideig. Hasznos, de még mindig egyszerű módszer az, ha azt számoljuk ki, hogy átlagosan hány periódust töltött egy, az adott klaszterbe bekerült ország a kérdéses klaszterben. Ezt az egyszerű számolást elvégezve a (lásd a 2. táblázatot) kiderül, hogy a Hayek–Friedman-hipotézis *gyenge* értelmezésével összhangban a szabadpiaci demokráciák klasztere a legstabilabb, mert ha egyszer egy ország bekerült ebbe a klaszterbe, itt tartózkodik leghosszabb ideig (4,62 perióduson, azaz 23 éven keresztül).

2. táblázat

A klaszterek stabilitása négy klaszter esetén

	Intervencionista demokrácia	Szabadpiaci autokrácia	Intervencionista autokrácia	Szabadpiaci demokrácia
A klaszterben legalább egy periódust eltöltő országok száma	74	49	55	65
A klaszterben töltött periódusok átlagos száma	2,72	2,61	3,53	4,62

Az intervencionista autokrácia klasztere szintén viszonylag stabil. Ez nem meglepetés, hiszen az autokráciák sokáig fennállhatnak, és ahogy az eredményeink is mutatják, azok az autokráciák, amelyek nem liberalizálják a gazdaságukat (alacsony gazdasági szabadság) gyakoribbak, mint az olyan autokráciák, amelyek liberalizálnak. Az intervencionista demokrácia – Hayek–Friedman-hipotézist megsértő – klasztere a legkevésbé stabil, mert itt a fluktuáció nagyon magas.

Nem szándékunk azonban túlságosan messzemenő következtetéseket levonni ebből az egyszerű számításból. Az azonban megállapítható, hogy a Hayek–Friedman-hipotézis *gyenge* értelmezése nem utasítható el, még ha ezzel nem is támasztottuk nagyon erősen alá. A klaszterstabilitásra vonatkozóan tehát további vizsgálatok szükségesek. Ebben a

szellemben szerkesztettük meg a 3. táblázatban látható mátrixot, amely azt mutatja, hogy milyen relatív gyakorisággal történtek meg a klaszterváltások, beleértve azokat az eseteket is, amikor az adott ország ugyanabban a klaszterben maradt, amelyikben a megelőző periódusban volt. Az i -edik sor j -edik oszlopában található szám tehát azt mutatja, hogy a mekkora hányada került a j -edik klaszterbe a $(t + 5)$ -edik évben azoknak az országoknak, amelyek a t -edik évben az i -edik klaszterben voltak. Következésképpen a mátrix főátlója azokat azoknak az országoknak a hányadát mutatja, amelyek két ötéves periódus között nem váltottak klasztert. Ezt a mátrixot tehát nevezhetjük átmeneti mátrixnak, mert egyfajta becslését tartalmazza azoknak a valószínűségeknek, amellyel az országok klasztert váltanak két egymást követő periódus között.

3. táblázat

Átmeneti mátrix négy klaszter esetén

Klaszter a t -edik periódusban	Klaszter a $(t + 5)$ -dik periódusban			
	intervencionista demokrácia	szabadpiaci autokrácia	intervencionista autokrácia	szabadpiaci demokrácia
Intervencionista demokrácia	0,661	0,081	0,063	0,195
Szabadpiaci autokrácia	0,184	0,674	0,092	0,051
Intervencionista autokrácia	0,151	0,134	0,715	0,000
Szabadpiaci demokrácia	0,029	0,013	0,000	0,959

Ezek a valószínűségek megerősítik azt, hogy a szabadpiaci demokrácia klaszter a legstabilabb: egy átlagos ország, amely ebben a klaszterben volt, itt is maradt az esetek 96 százalékában. Az elemzés egy másik fontos eredménye, hogy egy – a Hayek–Friedman-hipotézist egyébként megsértő – intervencionista demokráciából legvalószínűbben a szabadpiaci demokráciába váltanak, ami összhangban van azzal, amit az elmélet alapján állítottunk. Ugyanez azt is jelentheti, hogy az intervencionista demokrácia klaszter nem stabil, és egy-egy ország csak átmenetileg tartózkodik ott, ami vagy a demokratizálódás–liberalizálás felé mutató fejlődési pálya egyik szakaszának tekinthető, vagy a szabadpiaci demokrácia klaszterből való átmeneti visszaesésnek.

Ezenkívül, amíg a 3. táblázat alátámasztja a Hayek–Friedman-hipotézis gyenge verzióját, ugyanez nem mondható el a hipotézis másik két interpretációjáról. Az erős értelmezés szerint a szabadpiaci autokráciából legnagyobb valószínűséggel (önmagan kívül) a szabadpiaci demokráciába kellene váltani. Ezt azonban a 3. táblázat nem erősíti meg, hiszen pontosan az ilyen típusú átmenet a legkevésbé valószínű. A középértelmezést az támaszthatná alá, ha a szabadpiaci demokrácia klaszterébe a szabadpiaci autokrácia felől valószínűbb lenne az átmenet, mint az intervencionista demokrácia felől. Ezt a következtetést azonban a 3. táblázat adatai szintén megcáfolják. A gyenge értelmezést sokkal inkább alátámasztják az adatok. Nagyon ritka ugyanis az a típusú – a szabadpiaci demokráciából a szabadpiaci autokráciába való – átmenet, amely egyértelműen ellentmond ennek. Összesen három ilyen esetet tartalmaz a mintánk: Hongkong 1980 és 1985 között, a Fülöp-szigetek 2000 és 2005 között és Thaiföld 2000 és 2005 között.

A klaszterek stabilitása – és különösen a szabadpiaci demokrácia klaszter stabilitása – más eszközzel is vizsgálható, például úgy, ha kiszámoljuk a Kaplan–Meier [1958] által javasolt túlélési valószínűségeket. A mi esetünkben – amely valamennyire eltér az eredeti orvosi alkalmazástól – a 4. táblázatban szereplő túlélési valószínűség annak a becsült valószínűsége, hogy egy ország az adott klaszterben lesz, feltéve, hogy az ország egyszer már belépett az adott klaszterbe. A túlélési valószínűség az első periódusban definíció szerint egy. A második periódusra vonatkozó túlélési valószí-

nüségeket pedig úgy számoltuk ki, hogy azoknak az országoknak a számát, amelyek legalább két perióduson keresztül az adott klaszterben voltak, elosztottuk azoknak az országoknak a számával, amelyek az első periódusban is ebben a klaszterben voltak. Azok az országok, amelyekre vonatkozóan nem volt elérhető adat a második periódusra nézve, nem befolyásolják sem a tört nevezőjét, sem a számlálóját. A további időszakokra vonatkozó túlélési valószínűségek az egyik periódusról a másikra való túlélési valószínűségek szorzatai.

4. táblázat

Túlélési valószínűségek a négy klaszterre vonatkozóan

Klaszter	Periódus							
	1.	2.	3.	4.	5	6.	7.	8
Szabadpiaci demokrácia	1,00	0,94	0,88	0,86	0,83	0,83	0,83	0,83
Intervencionista demokrácia	1,00	0,64	0,39	0,22	0,18	0,18	0,14	0,14
Szabadpiaci autokrácia	1,00	0,49	0,43	0,37	0,33	0,26	0,26	0,26
Intervencionista autokrácia	1,00	0,72	0,52	0,34	0,23	0,21	0,14	0,09

A 4. táblázat alapján világos, hogy a szabadpiaci demokrácia klasztere a leginkább stabil: ha egy ország belépett ebbe a klaszterbe, 83 százalék az esély arra, hogy ugyanebben a klaszterben lesz a 8. periódusban is, míg az intervencionista demokráciák esetében ugyanez a valószínűség csak 14 százalék. Sőt a valószínűségek meglehetősen gyorsan csökkennek ebben a klaszterben egyik periódusról a másikra az első három periódusban, ami a többi klaszterre kevésbé jellemző. Ez arra mutat rá, hogy ebben a klaszterben a legtöbb ország csak egy átmeneti időszakot tölt. Összességében tehát a túlélési valószínűségek elemzése alátámasztja tanulmányunk fő állítását.

Demokratizálódási–liberalizációs pályák

A 3. táblázat átmeneti mátrixa arra is következtetni enged, hogy melyik a legvalószínűbb, a szabadpiaci demokrácia felé vezető demokratizálódási–liberalizációs út, s ennek az elemzése új szempontokat adhat az eddig elmondottakhoz. Az intervencionista demokrácia az a klaszter, amelyből egy országnak a szabadpiaci demokrácia klaszterébe való belépése a legvalószínűbb (feltéve, hogy nem volt eleve ott). Az intervencionista demokrácia klaszterébe belépő országok viszont a szabadpiaci autokrácia klaszteréből érkeznek a legnagyobb valószínűséggel, míg ez utóbbiba az intervencionista autokrácia klaszteréből. Azaz a legvalószínűbb út, amelyen egy ország egy teljes transzformációt végigjár a következő: intervencionista autokrácia → szabadpiaci autokrácia → intervencionista demokrácia → szabadpiaci demokrácia. Nincs azonban túl nagy különbség az intervencionista autokrácia → szabadpiaci autokrácia (0,134) és az intervencionista autokrácia → intervencionista demokrácia (0,151) típusú átmenet között, azaz a tipikus demokratizálódási–liberalizációs út rövidebb is lehet az intervencionista autokrácia → intervencionista demokrácia → szabadpiaci demokrácia formában. A klaszteranalízis alapján formálódó két átalakulási pálya az F3. ábrán látható, ahol a szaggatott nyilak jelölik a hosszabb, a folytonos nyilak pedig a rövidebb utat.

Úgy tűnik, hogy a hosszabb demokratizálódási–liberalizációs utat a nem kommunista diktatúrák követik inkább. Chile és Dél-Korea végigjárta ezt az utat, de Görögország, Spanyolország és Portugália intézményi fejlődése is azt ez utat követte, azzal a kivétellel, hogy

az utóbbi országok fejlődése – a mi mintánkban – szabadpiaci autokrácia klaszterében indul. A rövidebb transzformációs pályát bejáró ország tipikus példájául az olyan poszt-szocialista országok szolgálnak, mint Bulgária, Magyarország vagy Románia. A poszt-szocialista átalakulás ugyanakkor nem támasztja alá sem a Hayek–Friedman-hipotézis *erős*, sem a *középerős* értelmezését, mivel ebben az esetben a politikai szabadság a gazdasági szabadság alacsony szintje mellett is javult.

Érdemes megjegyezni, hogy a 13 olyan ország közül, amelyik 1970-ben az intervencionista autokrácia klaszteréhez tartozott, csak három – Chile, Dél-Korea és Peru – jutott el a szabadpiaci demokrácia klaszterébe 2005-ig. Összességében kilenc olyan ország volt,¹³ amelyik az intervencionista autokrácia klaszteréből indulva elérte a szabadpiaci demokrácia klaszterét. A többi olyan ország, amely az intervencionista autokrácia klaszterében kezdett, a szabadpiaci autokrácia és az intervencionista demokrácia között oszcillált, amennyiben elhagyta az intervencionista autokrácia klaszterét.

Mivel az átmeneti valószínűségekre alapozva szinte semmit nem mondhatunk arra vonatkozóan, hogy melyik pálya a valószínűbb, más módszerrel is megpróbáltuk ezt kideríteni. Az *F3. ábra* szerint attól függően, hogy melyik pályát tartjuk valószínűbbnek, a kétfajta szabadság közötti összefüggés egy vagy két törésponttal rendelkező regressziós egyenessel írható le. Ha a rövidebb út (intervencionista autokrácia → intervencionista demokrácia → szabadpiaci demokrácia) a tipikus átmenet, akkor csak egy töréspont van, mert a gazdasági szabadság javulása akkor nagyobb, amikor a politikai szabadság viszonylag nagy. Ha a hosszabb átmenet (intervencionista autokrácia → szabadpiaci autokrácia → intervencionista demokrácia → szabadpiaci demokrácia) a valószínűbb, akkor két töréspont feltételezése tűnik helyesnek, mert ebben az esetben a regressziós egyenes meredeksége kétszer változik meg. A legfontosabb különbség a két lehetséges pálya között az, hogy a hosszabbik mentén a meredekség egy pontban csökken (abszolút értékben), mert a demokratizálódás a gazdasági szabadság romlásával jár együtt. Ebből kiindulva fix hatású panelregresszióval vizsgáltuk a politikai és a gazdasági szabadság közötti összefüggést, és két kétértékű változóval (*dummy*₁ és *dummy*₂) teszteltük azt, hogy egy vagy két töréspont feltételezése a helyesebb, illetve csökken-e a regressziós egyenes meredekségének abszolút értéke, ahogy azt az *F3. ábra* szaggatott vonallal rajzolt nyílai jelölik. A *dummy*₁ változó akkor egyenlő eggyel, ha a politikai szabadság változójának értéke nagyobb, mint az intervencionista demokrácia klaszterközéppontjának politikaiszabadság-szintje, egyébként pedig nulla. A *dummy*₂ változó akkor egyenlő eggyel, ha a politikai szabadság változójának értéke nagyobb, mint a szabadpiaci autokrácia klaszterközéppontjának megfelelő politikaiszabadság-érték, és nulla egyébként (lásd az *F3. ábrát* a *Függelékben*). Annak ellenőrzéséhez, hogy változhat a tipikus transzformációs pálya meredeksége, a regressziós egyenletben a kétértékű változók és a politikai szabadság változójának szorzatát is szerepeltettük.

Az a feltételezés, hogy a demokratizálódási–liberalizációs pálya egy, a szabadpiaci autokrácia klasztere felé irányuló „kitérőt” is tartalmaz (a szaggatott nyílak az *F3. ábrán*), a változók szorzatának együttthatójához tartozó előjelre vonatkozó hipotézisekként formalizálható. Ebben az esetben mindkét szorzat együttthatójának szignifikánsan különböznie kellene nullától úgy, hogy első szorzat együttthatójának pozitívnak, míg a második előjelének negatívnak kellene lennie. Az *5. táblázat* 2. oszlopában szereplő adatok nem erősítik meg ezt a feltevést, hiszen a változók egyik szorzatának együttthatója sem szignifikáns (10 százalékos szignifikanciaszinten is) és pozitív.

¹³ Argentína, Chile, Dél-Korea, Fülöp-szigetek, Peru, Ghána, Magyarország, Lengyelország, Bulgária. Ebből ketten, Argentína és a Fülöp-szigetek, visszaestek az intervencionista demokráciába, illetve a szabadpiaci autokráciába.

5. táblázat
A gazdasági és a politikai szabadság közötti kapcsolat panelregressziós elemzése
(függő változó: gazdasági szabadság)

	1. modell	2. modell	3. modell	4. modell
Konstans	6,914 (59,62)***	7,533 (30,71)***	7,543 (30,79)***	7,083 (47,34)***
Politikai szabadság	-0,286 (-8,26)***	-0,633 (-4,85)***	-0,640 (-4,91)***	-0,362 (-6,69)***
Dummy ₁ ×politikai szabadság		0,284 (1,49)	0,402 (2,83)***	
Dummy ₂ ×politikai szabadság		0,217 (1,33)		0,246 (2,05)**
Dummy ₁		-0,509 (-0,89)	-0,928 (-2,53)**	
Dummy ₂		-1,003 (-1,30)		-1,12 (-1,75)*
Országok száma	130	130	130	130
Megfigyelések száma	820	820	820	820
R ² (országok közötti)	0,104	0,119	0,116	0,111
R ² (teljes)	0,306	0,331	0,338	0,308

Megjegyzés: zárójelben a *t*-értékek láthatók.

*** 1 százalékos, ** 5 százalékos, * 10 százalékos szinten szignifikáns.

A rövidebb átmenetre vonatkozó feltételezést (folytonos nyilak az *F3. ábrán*) a regressziós számítások inkább igazolják. Az 5. táblázat 3. oszlopa azokat az eredményeket mutatja, amelyeket akkor kaptunk, amikor csak egy töréspontot (a *dummy₁* változóval reprezentált) tételeztünk fel. Ekkor az együttható szignifikáns a várt pozitív előjellel, mutatva, hogy az alacsonyabb politikai szabadsággal jellemezhető országokban a politikai és gazdasági szabadság közötti összefüggés nem ugyanolyan, mint a magas politikai szabadsággal rendelkező országokban. Azon országok körében, amelyekben viszonylag magas a politikai szabadság, a politikai szabadság ugyanakkora növekedése a gazdasági szabadság nagyobb növekedésével jár együtt az alacsonyabb politikai szabadsággal rendelkező országokhoz képest. A 4. oszlop azokat az adatokat tartalmazza, amelyeket egy az előzőt megismétlő regresszióval kapunk, úgy, hogy a töréspontot a másik lehetséges helyre tesszük, vagyis a *dummy₂* változót vesszük be a magyarázó változók közé a *dummy₁* helyett. Az eredmények hasonlóan az előzőhöz. Tehát jöllehet a „simább” átmenet valószínűbbnek tűnik, a töréspont nem feltétlenül a politikai szabadságnak az intervencionista demokrácia klaszterközpontjához tartozó szintjénél van (lásd a *Függelék F3. ábráját*).

Az 5. táblázatban szereplő eredmények természetesen a két változó közötti kauzálitásról nem mondanak semmit, és önmagukban nem jelentenek döntő bizonyítékot. Jól kiegészítik azonban az eddigi elemzésünket, és újabb igazolást adnak az arra vonatkozó hipotézisünknek, hogy a Hayek–Friedman-hipotézis nem érvényes a korlátozott hozzáférésű rendekben (lásd a 3. hipotézist). Mintánkban ezek azok az esetek, ahol a gazdasági szabadság viszonylag alacsony.

Az eredmények robusztussága

Eredményeink robusztusságát úgy vizsgáltuk, hogy az elemzést egyrészt elvégeztük újra négy klaszter feltételezve, és a gazdasági szabadság egy szigorúbb mércéjét használva, másrészt megismételtük ugyanezekkel az adatokkal, de öt klaszter tétélezve fel.

Mivel Friedman és Hayek is a magántulajdon intézményét helyezi magyarázata középpontjába, a gazdasági szabadság átfogó indexének alternatívájaként a tulajdonjogi biztonság indexe kézenfekvő módon adódik. Mint a gazdasági szabadság egyik területe („a jogrendszer és a tulajdonjogok biztonsága”), a tulajdonjogi biztonság indexe a gazdasági szabadságnak magánál az összetett indexnél is szigorúbb mutatója. A klaszterközéppontokat a 6. táblázatban írtuk le, s az összevetés kedvéért melléttük az eredeti vizsgálatban kapott klaszterközéppontok koordinátáit (az egyes klasztereket alkotó országok listáját nem mellékeljük).

6. táblázat

Klaszterközéppontok négy klaszter esetén a gazdasági szabadság különböző mércéivel

Klaszter	A gazdasági szabadság mércéje	Politikai szabadság	Gazdasági szabadság
Intervencionista demokrácia	EFW-index	2,84	5,32
	tulajdonjog	2,14	5,52
Szabadpiaci autokrácia	EFW-index	4,72	6,64
	tulajdonjog	5,18	6,07
Intervencionista autokrácia	EFW-index	5,59	4,63
	tulajdonjog	4,71	3,05
Szabadpiaci demokrácia	EFW-index	1,34	7,04
	tulajdonjog	1,22	8,74

A klaszterek tulajdonképpen ugyanazok maradtak, de a tulajdonjogi indexen alapuló elemzés még jobban kiemeli a klaszterek és a társadalmi rendek összefüggéseit. A szabadpiaci autokrácia klasztere, amelyben a magas gazdaságiszabadság-szint magas politikai szabadsággal párosul, még élesebben elkülönül a többitől, hiszen a klaszterközéppont mindkét koordinátája nagyobb szabadságot tükröz, mint az EFW-indexszel elvégzett vizsgálat esetében (lásd a *Függelék F1. és F2. ábráját*).

Ha a klaszterek összetételét tekintjük, akkor is az a következtetés, hogy nincs túl nagy változás. Ami a szabadpiaci demokrácia klaszterét illeti, a tulajdonjogi indexen alapuló elemzésben még közelebb van az elmélet által előre jelzethez, mert az csak egyértelműen szabad hozzáférést biztosító országokat tartalmaz (klasszikus, posztoszocialista és a „feltörekvő” típusúakat – lásd a *Klaszterelemzés* című alfejezetben mondottakat).¹⁴

Ebben az esetben is megvizsgáltuk a klaszterek stabilitását, s az eredmények most is megerősítik az eddig mondottakat; sőt az eredmények még inkább összhangban vannak az elmélet megállapításaival (7. táblázat). Az előzőkhöz hasonlóan az átmeneti valószínűségekre vonatkozó vizsgálatot is elvégeztük, aminek az eredményei szintén hasonlóak ahhoz, amit az EFW-index alapján készített 3. táblázat mutat.¹⁵

¹⁴ Amikor a gazdasági szabadságot a tulajdonjogi indexszel mérjük, jelentősen csökken azoknak az országoknak a száma, amelyek ebben a klaszterben töltöttek legalább egy periódust (lásd 7. táblázat), ami az erőteljesebb „homogenitást” jelzi.

¹⁵ Ezek az eredmények, a klaszterlistához hasonlóan, a szerzőktől beszerezhetők.

7. táblázat

A klaszterek stabilitása négy klaszter esetén a gazdasági szabadság különböző mércéivel

Klaszter	A gazdasági szabadság mércéje	A klaszterben legalább egy periódust töltő országok száma	A klaszterben töltött periódusok átlagos száma
Intervencionista demokrácia	EFW-index	74	2,72
	tulajdonjog	77	2,91
Szabadpiaci autokrácia	EFW-index	49	2,61
	tulajdonjog	55	2,51
Intervencionista autokrácia	EFW-index	55	3,53
	tulajdonjog	65	3,46
Szabadpiaci demokrácia*	EFW-index	65	4,62
	tulajdonjog	40	4,73

* Ha az 1990 előtti Nyugat-Németországot és az 1990 utáni Németországot egy országnak tekintjük, akkor ezek az adatok megváltoznak – EFW-index: 64 ország lesz a klaszterben, az átlagos idő pedig 4,69 periódus; tulajdonjog: 39 ország lesz a klaszterben, az átlagos idő pedig 4,85 periódus.

Második robusztussági vizsgálatként elvégeztük a klaszteranalízist öt klaszter feltételezve, az EFW-indexszel és a tulajdonjogi indexszel is. Ennek a feltételezésnek az értelmét az adja, hogy így megvizsgálhatjuk, hogy egy ötödik klaszter feltételezése megváltoztatja-e a négy eddigi klaszterünk „karakterét”.

Az eredmények érdekesek. A szabadpiaci demokrácia klaszter nagyjából ott maradt, ahol volt, és ugyanez mondható el a szabadpiaci autokrácia klaszterének helyzetéről. A másik két klasztert viszont az ötödik klaszter megjelenése a szélsőségek felé tolta: az intervencionista autokrácia klaszterre még kisebb politikaiszabadság-szintet mutat, az intervencionista demokrácia klasztere pedig közelebb került a szabadpiaci demokrácia klaszteréhez (lásd a *Függelék F1. és F2. ábráját*). Az ötödik klaszter a szabadpiaci autokrácia és az intervencionista demokrácia klasztere között helyezkedik el. Olyan *átmeneti* klaszternek tekintjük ez utóbbit, amelyből az országok elméletileg a szabadpiaci autokrácia klaszterbe vagy az intervencionista demokrácia klaszterbe is továbbléphetnek. Az így kialakított klaszterközéppontokat a 8. táblázat mutatja.

8. táblázat

Klaszterközéppontok öt klaszter esetén a gazdasági szabadság különböző mércéivel

Klaszter	A gazdasági szabadság mércéje	Politikai szabadság	Gazdasági szabadság
Átmeneti	EFW-index	3,98	4,75
	tulajdonjog	3,05	3,75
Intervencionista demokrácia	EFW-index	2,21	5,71
	tulajdonjog	1,77	6,26
Szabadpiaci autokrácia	EFW-index	4,70	6,69
	tulajdonjog	4,94	6,34
Intervencionista autokrácia	EFW-index	5,91	4,70
	tulajdonjog	5,53	3,17
Szabadpiaci demokrácia	EFW-index	1,26	7,28
	tulajdonjog	1,13	8,94

Ez az ötklaszteres eset¹⁶ szintén a Hayek–Friedman-hipotézis *gyenge* értelmezését támasztja alá: az, hogy a hipotézist megsértő intervencionista demokrácia klasztere a szabadpiaci demokrácia klasztere felé tolódott el, vagyis abba az irányba, ahol a hipotézis érvényes, arra utalhat, hogy a hipotézis megsértése nem lehet nagyon éles. Azaz a magas politikai szabadságot biztosító országok nem korlátozhatják saját gazdasági szabadságukat sem túl nagy mértékben. Valamivel világosabbá teszi ez az elemzés azt is, hogy miért kerülnek országok az intervencionista demokrácia klaszterébe: alapvetően politikai értelemben szabad (demokratikus) országok kerülnek ebbe a klaszterbe akkor, amikor olyan gazdaságpolitikát folytatnak, amely csökkenti a gazdasági szabadságukat. Ez a klaszter ugyanis olyan jóléti államokat tartalmaz, mint Franciaország (1975–1985), Görögország (1975–1995), Olaszország (1970–1985), Norvégia (1975), Portugália (1975–1985), Spanyolország (1975–1985) és Svédország (1970–1980). Az itt lévő országok másik csoportját az olyan posztoszocialista országok adják, mint Albánia (2000–2005), Bulgária (1990–2005), Észtország (1995), Magyarország (1990–1995), Lettország (1995), Lengyelország (1990–2000), Románia (1995–2005), Szlovákia (1995–2000) és Szlovénia (1995). A klaszter tartalmaz továbbá olyan latin-amerikai, ázsiai és afrikai országokat is, ahol viszonylag magas a politikai szabadság, de alacsony a gazdasági szabadság szintje, például: Venezuela (1975–1990), Szenegál (2000–2005) és Dél-Korea (1985–1995).

A következtetés nem sokban különbözik ettől, ha ugyanezt az ötklaszteres vizsgálatot a gazdasági szabadság alternatív mérőszámaként kezelt tulajdonjogi indexszel végezzük. A klaszterközéppontok az előbbiekkal egyező irányban tolódnak el, leginkább figyelemre méltó módon most is az intervencionista demokrácia klasztere teszi ezt, amely gazdasági és politikai értelemben is szabadabb lett. Ennek az elmozdulásnak az eredményeként a klaszter most már olyan egyértelműen szabad hozzáférésű társadalmi rendeket is tartalmaz, amelyekben a kormányzat túl nagy méretű (volt), vagy viszonylag intervencionista magatartást tanúsít, mint Franciaország (1975, 1995), Norvégia (1975) vagy Új-Zéland (1975). Az átalakuló országok közül a fejlettebbek is ide kerültek [például Horvátország (2000–2005), Észtország (1995–2005), Litvánia (1995–2005), Magyarország (1995–2005), Csehország (1995–2005), Lengyelország (1990–2005), Szlovénia (2000–2005)], és olyan országok is, amelyek gazdaságilag szabadabbak, de politikailag kevésbé azok [Hongkong (1975, 1985), Tajvan (1995–2005)].

Az ötklaszteres eset – a négyklaszteres esettel összehasonlítva – jobban megvilágítja a demokratizálódási–liberalizációs pályákat. Az átmeneti klaszter elhelyezkedés azt sugallja, hogy politikai és a gazdasági szabadság egymást erősítve fejlődik (az intervencionista autokrácia klaszterből kiindulva), de ennek a fejlődésnek az „eredménye” nagyon törekeny, amit például a szabadpiaci autokrácia klaszterébe való gyakori visszaesések demonstrálnak (ahogyan azt *North és szerzőtársai* [2009] elmélete is sugallja). Az ilyen visszaesésre példa Banglades 1980-ban, Közép-Afrika és Oroszország 2000-ben, vagy Chile és Pakisztán 1975-ben, illetve Zimbabwe 1985-ben. Ahogy a négyklaszteres esetben, most is kiszámoltuk az egy-egy klaszterben töltött átlagos időt, illetve az átmeneti mátrixot, hogy legyen képünk a klaszterek stabilitásáról is.

A 9. és a 10. táblázat azt mutatja, hogy öt klasztert feltételezve még élesebben rajzolódik ki az a következtetés, amit már a négyklaszteres esetben is megfogalmazhattunk. A Hayek–Friedman-hipotézis *erős* értelmezését egyértelműen cáfolja az a tény, hogy a szabadpiaci autokráciából a szabadpiaci demokráciába való átmenet valószínűsége nagyon alacsony (0,04), de ha egy ország elhagyja ezt a klasztert, akkor többnyire az intervencionista demokrácia klaszterbe kerül, vagy az *átmeneti* klaszterbe; s annak a valószínűsége, hogy egy ország az utóbbiból a szabadpiaci autokrácia klaszterébe kerül, még alacsonyabb. A *középerős* értelmezést sem támasztják alá ezek az adatok, hiszen annak a valószínűsége, hogy

¹⁶ Az egyes klaszterekbe tartozó országok listáját nem mellékeljük, de beszerezhető a szerzőktől.

egy ország az intervencionista demokrácia klaszter felől kerül be a szabadpiaci demokrácia klaszterbe, több mint ötször akkora, mint annak a valószínűsége, hogy a szabadpiaci autokrácia klaszter felől teszi ezt meg. A *gyenge* értelmezést azonban igazolják az adatok, mert az, hogy politikai szabadság akkor romoljon, amikor a gazdasági szabadság magas (a szabadpiaci demokráciából a szabadpiaci autokráciába való átmenet), nagyon valószínűtlen. Az egyetlen olyan ország, ahol ez megtörtént, Hongkong volt 1980 és 1985 között.

9. táblázat

A klaszterek stabilitása öt klaszter esetén a gazdasági szabadság különböző mércéivel

Klaszter	A gazdasági szabadság mércéje	A klaszterben legalább egy periódust töltő országok száma	A klaszterben töltött periódusok átlagos száma
Átmeneti	EFW-index	53	2,21
	tulajdonjog	59	2,68
Intervencionista demokrácia	EFW-index	73	2,67
	tulajdonjog	63	2,67
Szabadpiaci autokrácia	EFW-index	48	2,6
	tulajdonjog	47	2,7
Intervencionista autokrácia	EFW-index	48	3,1
	tulajdonjog	56	3,03
Szabadpiaci demokrácia*	EFW-index	58	4,09
	tulajdonjog**	33	4,94

* Ha az 1990 előtti Nyugat-Németországot és az 1990 utáni Németországot egy országnak tekintjük, akkor ezek adatok megváltoznak – az EFW-index: 57 ország lesz a klaszterben az átlagos idő pedig 4,16 periódus; tulajdonjogi index: 32 ország lesz a klaszterben az átlagos idő pedig 5,06 periódus.

10. táblázat

Átmeneti mátrix öt klasztere esetén*

Klaszter a t -edik periódusban	Klaszter a $(t + 5)$ -dik periódusban				
	átmeneti	intervencionista demokrácia	szabadpiaci autokrácia	intervencionista autokrácia	szabadpiaci demokrácia
Átmeneti	0,43	0,26	0,16	0,15	0,01
Intervencionista demokrácia	0,07	0,66	0,05	0,01	0,21
Szabadpiaci autokrácia	0,10	0,12	0,68	0,06	0,04
Intervencionista autokrácia	0,22	0,02	0,09	0,66	0,00
Szabadpiaci demokrácia	0,00	0,06	0,01	0,00	0,93

*A gazdasági szabadság mérőszáma itt az EFW-index. Ha a tulajdonjogi indexet használjuk, az eredmények nagyon hasonlóak. Ezek az eredmények beszerezhetők a szerzőktől.

Ahogy az előzőekben, a mátrix alapján most is következtethetünk az intervencionista autokráciából a szabadpiaci demokráciába vezető tipikus átmenetre (feltételezve, hogy megtörténik). Visszafelé gondolkodva, azaz a szabadpiaci demokráciából indulva, a következő átmenet rajzolódik ki: intervencionista autokrácia → átmeneti → intervencionista demokrácia → szabadpiaci demokrácia. Tehát a szabadpiaci autokrácia klaszter nem szerepel a tipikus átmenet állomásai között. Ez megint ellentmond a Hayek–Friedman-hipotézis *erős és középerős* értelmezésének, hiszen ezek szerint az átmenet a politikai szabadság jelentős

és a gazdasági szabadság jelentéktelen javulásával indul. Paradox módon – amellet, hogy az *átmeneti* mátrixból ez a tipikus út rajzolódik ki – az egyetlen ország, amelyik teljes egészében végigment rajta, Magyarország 1980 és 2000 között. Jóllehet az átalakulás párhuzamosan zajlott, a kezdő lökést a politikai intézményrendszer megváltozása adta (Kornai [1997]), és nem a gazdasági szabadság javulása volt a folyamat indítórugója.

A korábbiakhoz hasonló eljárással kiszámolt túlélési valószínűségekből levonható következtetések majdnem ugyanazok, mint az előbb (11. táblázat). A legstabilabb klaszter egyértelműen a szabadpiaci demokrácia, a legkevésbé stabil pedig az átmeneti klaszter. Érdekes észrevenni azt is, hogy most a korlátozott hozzáférésű rendeket tartalmazó szabadpiaci autokrácia klasztere és az intervencionista autokrácia klasztere nem olyan stabil, mint amilyen a négyklaszteres esetben volt. Mindenesetre azt a tanulmányunkban felvázolt elméleti állítást, hogy az intervencionista demokrácia klasztere nem stabil, és az intézményi jellemzők ilyen együttese inkább átmeneti jelenségnek számít, igazolja, mert három periódus után a klaszter túlélési valószínűsége meredeken esik.

11. táblázat

Túlélési valószínűségek az ötklaszteres esetben

Klaszter	Periódus							
	1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.
Szabadpiaci demokrácia	1,00	0,83	0,81	0,78	0,78	0,78	0,78	0,78
Intervencionista demokrácia	1,00	0,64	0,53	0,31	0,11	0,08	0,08	0,00
Szabadpiaci autokrácia	1,00	0,49	0,46	0,38	0,34	0,27	0,27	0,27
Intervencionista autokrácia	1,00	0,59	0,37	0,24	0,22	0,20	0,15	0,10
Átmeneti	1,00	0,46	0,19	0,06	0,03	0,00	0,00	0,00

Következtetések

Tanulmányunkban a *North és szerzőtársai* [2009] által kidolgozott elméleti keret segítségével értelmeztük a Hayek–Friedman-hipotézist: mivel ebben az elméletben a társadalmi rendeket a gazdasági, politikai és jogi intézmények együttfejlődése jellemzi, ahhoz is nyújt elméleti alapokat, hogy ebben a keretben értelmezzük a politikai és a gazdasági szabadság közötti összefüggést. *North és szerzőtársai* [2009] elmélete lehetővé teszi azt, hogy a Hayek–Friedman-hipotézist az azt vizsgáló empirikus irodalomban szokásostól eltérő módon értelmezzük. E hipotézist értelmező *gyenge* interpretációnk szerint a hipotézis csak szabad hozzáférést biztosító rendekre igaz, amelyekben a gazdasági szabadság a politikai szabadság *fenntartásának* szükséges feltétele: ha már kialakult, a politikai szabadságnak magas gazdasági szabadsággal kell párosulnia ahhoz, hogy stabil maradjon. A klaszteranalízisre alapozott és más módszerekkel megerősített (túlélési valószínűségek, panelregresszió) empirikus vizsgálataink alátámasztották a hipotézis *gyenge* értelmezését, és az eredmények robusztusnak tűnnek.

Ezek az empirikus vizsgálatok azt is lehetővé tették számunkra, hogy a demokratizálódási-liberalizációs pályákra vonatkozóan is vonjunk le következtetéseket. Az egyik elgondolkodtató nézőpont az, hogy miközben az olyan „sima” átmenet a gyakoribb, amely a gazdasági szabadság javulását megelőző politikai szabadságszint-emelkedéssel indul (*Xu–Li* [2008]), a „klasszikus” szabad hozzáférést biztosító rend (Egyesült Államok, Nagy-Britannia vagy Franciaország) *North és szerzőtársai* [2009] által leírt fejlődése azt sugallja, hogy ennek éppen fordítva kellene lennie. Bár ezt a nagy ellentmondást természetesen nem tudtuk feloldani ebben a tanulmányban, de a Hayek–Friedman-hipotézis újfajta

értelmezésével hozzá tudunk járulni a probléma árnyaltabb megközelítéséhez: szerintünk a hipotézis definíció szerint csak a szabad hozzáférést biztosító rendekben igaz, és csak *gyenge* formájában. Fontos megjegyezni azonban, hogy ez az állítás nem mond semmit arról, hogyan emelkedett a politikai szabadság arra a magas szintre, amelyet manapság a legfejlettebb országok állampolgárai élvezhetnek, és inkább arra vonatkozik, miként lehet azt megőrizni, ha már egyszer elértük. Ha ezt az állítást összevetjük a történelmi tényekkel, a hipotézisünk az, hogy miután a nyugati országok szabad hozzáférést biztosító társadalmi rendekké váltak, gazdasági szabadságra van szükségük a demokrácia megőrzéséhez.

Hivatkozások

- ACEMOGLU, D.–JOHNSON, S.–ROBINSON, J. A.–YARED, P. [2005]: From Education to Democracy? *American Economic Review*, Vol. 95. No. 2. 44–249. o.
- ACEMOGLU, D.–JOHNSON, S.–ROBINSON, J. A.–YARED, P. [2008]: Income and Democracy. *American Economic Review*, Vol. 98. No. 3. 808–842. o.
- BARRO, R. J. [1997]: *Determinants of Economic Growth: A Cross-Country Empirical Study*. The MIT Press, Cambridge.
- BARRO, R. J. [1999]: Determinants of Democracy. *Journal of Political Economy*, Vol. 107. No. 6–2. 158–183. o.
- BARRO, R. J. [2000]: Rule of Law, Democracy, and Economic Performance. Megjelent: *O' Driscoll, G. P.–Holmes, K. R.–Kirkpatrick, M.* (szerk.), 2000 Index of Economic Freedom. Heritage Foundation and The Wall Street Journal, Washington, DC.–New York.
- BESLEY, T.–KUDUMATSU, M. [2008]: Making Autocracy Work. Megjelent: *Helpman, E.* (szerk.): *Institutions and Economic Performance*. Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press, 452–510. o.
- BOLLEN, K. A.–PAXTON, P. (2000): Subjective Measures of Liberal Democracy. *Comparative Political Studies*, Vol. 3. No. 1. 58–86. o.
- CZEGLÉDI PÁL–KAPÁS JUDIT [2009]: *Economic Freedom and Development. An Austrian Economics Perspective*. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- DAWSON, J. W. [1998]: Institutions, Investment, and Growth: New Cross-Country and Panel Data Evidence. *Economic Inquiry*, Vol. 36. No. 4. 603–619. o.
- DE HAAN, J.–STURM, J. E. [2003]: Does More Democracy Lead to Greater Economic Freedom? New Evidence for Developing Countries. *European Journal of Political Economy*, Vol. 19. No. 3. 547–563. o.
- DE HAAN, J.–STURM, J. E.–BEEKHUIS, G. [1999]: The Weak Government Thesis: Some New Evidence. *Public Choice*, 101. 163–176. o.
- FARIÁ, H.–MONTESINOS-YUFA, H. M.–MORALES, D. R. [2010]: Lipset versus Friedman: Who Is Right? Working Paper, IESA, USB–UMA.
- FARR, W. K.–LORD, R. A.–WOLFENBARGER, J. L. [1998]: Economic Freedom, Political Freedom and Economic Well-Being: A Causality Analysis. *Cato Journal*, Vol. 18. No. 2. 247–262. o.
- FREEDOM HOUSE [2010] *Freedom in the World Comparative and Historical Data*. Freedom House, Washington, D. C. <http://www.freedomhouse.org/template.cfm?page=439>.
- FRIEDMAN, M. [1996/1962]: *Kapitalizmus és szabadság*. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- FUKUYAMA, F. [1992]: Capitalism and Democracy: The Missing Link. *Journal of Democracy*, Vol. 3. No. 3. 100–110. o.
- GIAVAZZI, F.–TABELLINI, G. [2005]: Economic and Political Liberalization. *Journal of Monetary Economics*, 52. 1297–1330. o.
- GLAESER, E. L.–LA PORTA, R.–LOPEZ-DE-SILANES, F.–SHLEIFER, A. [2004]: Do Institutions Cause Growth? *Journal of Economic Growth*, Vol. 9. No. 3. 271–303. o.
- GLAESER, E. L.–PONZETTO, G.–SHLEIFER, A. [2007]: Why Does Democracy Need Education? *Journal of Economic Growth*, Vol. 12. No. 2. 77–99. o.
- GOLWITZER, S.–QUINTYN, M. [2010]: The Effectiveness of Macroeconomic Commitment in Weak(er) Institutional Environments. IMF Working Paper, 10/193.

- GRESKOVITS BÉLA [1996]: On the Political Economics of Protest and Tolerance. *Acta Oeconomica*, Vol. 48. No. 1–2. 97–110. o.
- GUNDLACH, E.–PALDAM, M. [2008]: Income and Democracy: A Comment on Acemoglu, Johnson, Robinson, and Yared (2008). Kiel Institute for the World Economy, Kiel Working Paper, No. 1458.
- GWARTNEY, J. D.–LAWSON, R. [2009]: Economic Freedom of the World. Annual Report 2009. The Fraser Institute, Vancouver.
- HAYEK, F. A. [1990/1944]: Út a szolgáshoz. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest.
- KAPLAN, E. L.–MEIER, P. [1958]: Nonparametric Estimation from Incomplete Observations. *Journal of the American Statistical Association*, Vol. 53. No. 282. 457–481. o.
- KORNAI JÁNOS [1997]: Mit jelent és mit nem jelent a rendszerváltás. *Kritika*, 8. sz. 2–8. o.
- LAWSON, R. A.–CLARK, J. R. [2010]: Examining the Hayek–Friedman Hypothesis on Economic and Political Freedom. *Journal of Economic Behavior and Organization*, Vol. No. 74. 230–239. o.
- LIPSET, S. M. [1959]: Some Social Requisites of Democracy: Economic Development and Political Legitimacy. *American Political Science Review*, 53. 6–105. o.
- LIPSET, S. M. [1994]: The Social Requisites of Democracy Revisited: 1993 Presidential Address. *American Sociological Review*, 59. 1–22. o.
- LUNDSTRÖM, S. [2002]: On Institutions, Economic Growth and the Environment. PhD Thesis. Department of Economics, School of Economics and Commercial Law, Göteborg University.
- MULLIGAN, C. B.–GIL, R.–SALA-I-MARTIN [2004]: Do Democracies Have Different Public Policies than Nondemocracies? *Journal of Economic Perspectives*, Vol. 18. No. 1. 51–74. o.
- NORTH, D. C.–WALLIS, J. J.–WEINGAST, B. R. [2009]: Violence and Social Orders: A Conceptual Framework for Understanding Recorded Human History. Cambridge University Press, Cambridge.
- PALDAM, M. [2007]: The Big Pattern of Democracy. A Study of the Gastil Index. Megjelent: *Casas, J.–Schwartz, P.* (szerk.): *Public Choice and the Challenges of Democracy*. Edward Elgar, Cheltenham, 255–276. o.
- PRYOR, F. [2010]: Capitalism and Freedom? *Economic Systems*, 34. 91–104. o.
- THIES, C. [2007]: The Relationship between Political and Economic Freedom Reconsidered. *Journal of Private Enterprise*, Vol. 22. No. 2. 95–118. o.
- VANSSAY, X. D.–HILDERBRAND V.–SPINDLER, Z. A. [2005]: Constitutional Foundations of Economic Freedom: A Time-Series Cross-Section Analysis. *Constitutional Political Economy*, Vol. 16. No. 4. 327–346. o.
- WU, W.–DAVIS, O. A. [1999]: The Two Freedoms, Economic Growth, and Development: An Empirical Study. *Public Choice*, 100. 39–64. o.
- XU, Z.–LI, H. [2008]: Political Freedom, Economic Freedom, and Income Convergence: Do Stages of Economic Development Matter? *Public Choice*, Vol. 135. No. 3–4. 183–205. o.

Függelék

F1. táblázat

Az intervencionista demokrácia klaszterének összetétele (négy klaszter esetén)

Albánia	1990–2005	Ecuador	1975–2005
Argentína	1970, 1980–1990, 2005	El Salvador	1980–1990
Banglades	1990–1995	Fidzsi-szigetek	1975–1980, 1990–2000
Belize	1985	Fülöp-szigetek	1985–1990
Benin	1990–2005	Gabon	1990
Bolívia	1980–1990, 2005	Ghána	1995–2000
Botswana	1980–1990	Görög Ciprus	1975
Brazília	1975–2005	Görögország	1975, 1985
Bulgária	1990–2000	Guatemala	1970, 1985
Dél-Afrika	1990	Guinea-Bissau	2005
Dél-Korea	1985–1990	Guyana	1995–2005
Dominikai Köztársaság	1980–1995	Honduras	1980–2005

Horvátország	1995	Nepál	1980–1995
India	1970–2005	Nicaragua	1995–2005
Indonézia	2000–2005	Niger	2000,–2005
Izland	1975	Nigéria	1975
Izrael	1970–1995	Olaszország	1975
Jamaica	1980–1990	Pakisztán	1985–1990
Kolumbia	1970–2005	Panama	1990
Kongói Demokratikus Köztársaság (Zaire)	1990	Pápua Új-Guinea	1985–2005
Közép-afrikai Köztársaság	1995	Paraguay	1990, 2000–2005
Kuvait	1980	Peru	1980–1985
Lengyelország	1990–1995	Portugália	1975
Lettország	1995	Románia	1990–2000
Litvánia	1995	Sierra Leone	2000–2005
Macedónia	2005	Spanyolország	1975
Madagaszkár	1990–2005	Sri Lanka	1980–1985, 1995–2000
Magyarország	1985–1990	Szenegál	1980–2005
Malajzia	1970	Szlovákia	1995
Malawi	1995–2005	Szlovénia	1995
Mali	1990–2005	Tanzánia	2000–2005
Málta	1980–1985	Thaiföld	1980–1985
Marokkó	1975	Törökország	1970–1975, 1985–1990, 2000–2005
Mauritius	1975–1980	Trinidad és Tobago	1975–1985
Mexikó	1975–1985, 1995	Ukrajna	1995–2005
Mozambik	2005	Venezuela	1990–2005
Namíbia	1990–1995	Zambia	1990

F2. táblázat

A szabadpiaci autokrácia klaszterjének összetétele (négy klaszter esetén)

Azerbajdzsán	2005	Hongkong	1985–2005
Bahrein	1980–2005	Indonézia	1985–1995
Banglades	2000 2005	Irán	2005
Brazília	1970	Jordánia	1985–2005
Chile	1985	Kenya	2000–2005
Dél-Afrika	1970–1985	Kuvait	1985, 1995–2005
Dél-Korea	1980	Malawi	1990
Egyesült Arab Emírségek	1980–2005	Malajzia	1975–2005
Egyiptom	1985, 2000–2005	Marokkó	1970, 1995–2005
Elefántcsontpart	1985, 2000	Mexikó	1970
Fidzsi-szigetek	1985, 2005	Nepál	2000
Fülöp-szigetek	1970, 1980, 2005	Nigéria	2000–2005
Gabon	2000–2005	Oroszország	2005
Görögország	1970	Örményország	2005
Grúzia	2005	Pakisztán	1995, 2005
Guatemala	1975, 1980, 1990–2005	Panama	1975–1985
Haiti	2000–2005	Paraguay	1980, 1995
		Peru	1995

Portugália	1970	Tunézia	1990–2005
Spanyolország	1970	Uganda	2000–2005
Srí Lanka	2005	Uruguay	1980
Szingapúr	1970–2005	Vietnam	2005
Tajvan	1970–1990	Zambia	2000–2005
Thaiföld	1970–1975, 1990, 2005	Zimbabwe	1995
Törökország	1995		

F3. táblázat

Az intervencionista autokrácia klaszterjének összetétele (négy klaszter esetén)

Albánia	1995	Közép-afrikai Köztársaság	1985–1990, 2000–2005
Algéria	1980–2005	Kuvait	1990
Argentína	1975	Lengyelország	1985
Banglades	1975–1985	Madagaszkár	1980–1985
Benin	1980–1985	Magyarország	1980
Bulgária	1985	Malawi	1975–1985
Burma	1980–2005	Mali	1975–1985
Burundi	1975–2005	Marokkó	1980–1990
Chile	1970–1980	Nepál	2005
Csád	1985–2005	Nicaragua	1980–1990
Dél-Korea	1970, 1975	Niger	1980–1995
Ecuador	1970	Nigéria	1970, 1980–1995
Egyiptom	1975–1980, 1990–1995	Oroszország	1995–2000
Elefántcsont-part	1980, 1990–1995, 2005	Pakisztán	1970–1980, 2000
Fülöp-szigetek	1975	Paraguay	1985
Gabon	1980–1985, 1995	Peru	1970–1975, 1990
Ghána	1975–1990	Románia	1985
Guinea-Bissau	1990–2000	Ruanda	1990–2005
Haiti	1980–1995	Sierra Leone	1975–1995
Indonézia	1970–1980	Srí Lanka	1990
Irán	1970–2000	Szíria	1970–2005
Jordánia	1975–1980	Tanzánia	1970–1995
Kamerun	1980–2005	Togo	1980–2005
Kenya	1970–1995	Törökország	1980
Kína	1980–2005	Tunézia	1970–1985
Kongói Demokratikus Köztársaság (Zaire)	1970–2005	Uganda	1980–1995
Kongói Köztársaság	1980–1985, 1995–2005	Zambia	1975–1985, 1995
		Zimbabwe	1980–1990, 2000–2005

F4. táblázat

A szabadpiaci demokrácia klaszterjének összetétele (négy klaszter esetén)

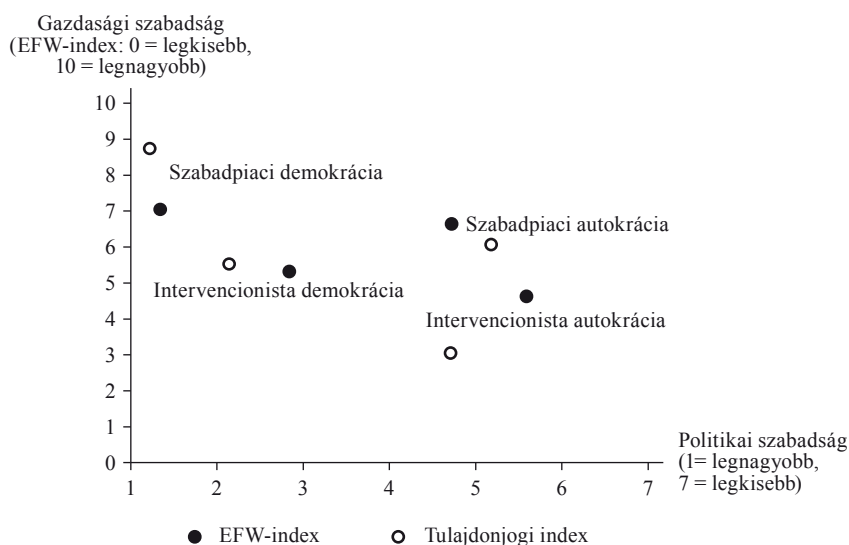
Argentína	1995–2000	Belize	1980, 1990–2005
Ausztrália	1970–2005	Bolívia	1995–2000
Ausztria	1970–2005	Botswana	1995–2005
Bahama-szigetek	1975–2005	Bulgária	2005
Barbados	1975–2005	Chile	1990–2005
Belgium	1970–2005	Costa Rica	1975–2005

Csehország	1995–2005	Litvánia	2000, 2005
Dánia	1970–2005	Luxemburg	1970–2005
Dél-Afrika	1995–2005	Magyarország	1995–2005
Dél-Korea	1995–2005	Málta	1990–2005
Dominikai Köztársaság	2000, 2005	Mauritius	1985–2005
Egyesült Államok	1970–2005	Mexikó	2000, 2005
Egyesült Királyság	1970–2005	Mongólia	2005
El Salvador	1995–2005	Namíbia	2000, 2005
Észtország	1995–2005	Németország (Nyugat)	1970–2005
Finnország	1970–2005	Norvégia	1970–2005
Franciaország	1970–2005	Olaszország	1970, 1980–2005
Fülöp-szigetek	1995–2000	Panama	1995–2005
Ghána	2005	Peru	2000–2005
Görög Ciprus	1980–2005	Portugália	1980–2005
Görögország	1980, 1990–2005	Románia	2005
Hollandia	1970–2005	Spanyolország	1980–2005
Hongkong	1970–1980	Svájc	1970–2005
Horvátország	2000, 2005	Svédország	1970–2005
Írország	1970–2005	Szlovákia	2000–2005
Izland	1970, 1980–2005	Szlovénia	2000–2005
Izrael	2000, 2005	Tajvan	1995–2005
Jamaica	1995–2005	Thaiföld	1995–2000
Japán	1970–2005	Trinidad és Tobago	1990–2005
Kanada	1970–2005	Új-Zéland	1970–2005
Lengyelország	2000–2005	Uruguay	1985–2005
Lettország	2000, 2005	Venezuela	1970–1985

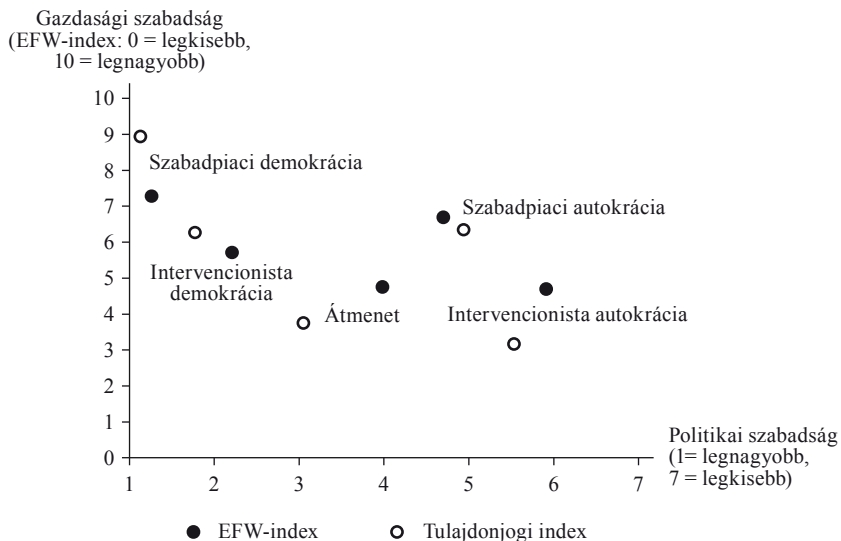
Fl. ábra

Klaszterközpontok a négyklaszteres esetben

F2. ábra

Klaszterközéppontok az ötklaszteres esetben

F3. ábra

A kétfajta demokratizálódás-liberalizációs pálya

